

Darvas Gábor

„Egy hármás nevelés volt: mást hallottunk az iskolában, mást hallottunk az árvaházban, és megint mást a hétvégi családlátogatásokon.”

Az interjút Budapesten, 2020. január 5-én Gombocz Eszter készítette. Gépelte, és az összefoglalásokat készítette: Frojimovics Kinga. Darvas Gábor a leírt interjú egyes részleteit 2020 márciusában átdolgozta. Az alábbiakban ezt a szöveget közöljük.

Darvas Gábor 1941. március 16-án, Óbecsén született. 1942 januárjában, az → újvidéki razzia során Darvas szüleit, valamint apai nagybátyját és annak szerb feleségét a Tiszába lőtték. Három gyerek maradt árván, őket különböző családtagok vették magukhoz. Gábor bátyja, Dániel budapesti rokonokhoz került, Gábor pedig Szarvasra, apai nagynénjéhez. Ott nagynénje fiatal felnőtt lánya gondoskodott az akkor 10 hónapos Gáborról. „Ez volt számomra a Holokauszt első felvonása” – mondja Gábor, majd hozzáteszi, „a második 1944-ben volt”, amikor Szarvasról, a → gettóból szolnoki cukorgyárba szállították, ott vagonírozták be őket. Unokanővére ekkor 7 hónapos terhes volt.

Először → Strasshofba, majd az ottani elosztás után Jarosławice-be, egy osztrák arisztokrata család mezőgazdasági munkatáborába vitték az akkor három és fél éves Gábort. A táborban szarvasiak és öcsödiek voltak. Istállóban laktak, de nem bántották őket. Az ukrán őröktől többet szenvedtek. [Gábor egyes részleteket Kovács Mihály *Kettős bilincsben* című könyvéből tudott meg. (Vince Kiadó, Budapest, 2003)] A Jarosławicei mezőgazdasági munkáról a németek szállították át Gábort az unokanővérevel együtt Theresienstadtba. 1944. július 6-án Gábor unokanővére szült, amiről → horogkeresztes igazolást is kapott. Ez az igazolás megmaradt, másolata megtalálható a budapesti Zsidó Múzeumban. 1945. május 9-én Theresienstadtban szabadultak föl.

Gábor a nála 3 évvel idősebb Dániel bátyjával 1947-ben került újra össze, amikor a család elhatározta, hogy mindkettőjüket beadja a budapesti, ► Fasori fiúárvaházba. A szarvasi családtagok később Budapestre költöztek, és Gábor hétvégenként hozzánk is járt az árvaházból.

Az árvaházról az emlékeim főleg szépek és nagyon erősek, mert úgy érzem, hogy ott adtak nekünk egy alapot az életre. Egészen addig, amíg az iskolai és egyéb ügyek ott együtt tartottak bennünket, az odakerült gyerekeket. Az iskolák államosítása után megszűnt az árvaházban az addig működő általános iskola. Annak is csak az alsó tagozata volt ott, (de volt óvoda is), onnan aztán átkerültünk az állami iskolába. Először úgy, hogy kívülről hoztak tanárokat, a szomszédos, egyébként szintén valamikor egyházi iskolából. Ott a Fasorban több templom volt, és több egyházi iskola, és a tanárokat össze-vissza keverték. Behozták az árvaházba is a tanárok egy részét, és utána teljesen megszűnt az árvaházi oktatás, és elkerültünk a Rottenbiller utcai iskolába.. Azt hozzá kell tenni, hogy nagyon sok árvaház működött Budapesten. Sokáig nekünk, akik ott nevelkedtünk, az egy fogalom volt, hogy AZ árvaház. Azt hittük, hogy ez az egy van a városban. De hát volt még húsz körülbelül. A létszámuk 10-20 gyerektől több százig – a miénk volt a legnagyobb. Csak zárójelben mondom, hogy ezt az árvaházat még az első világháború után alapították az első világháborús árva zsidó gyerekek részére. Az is volt a teljes neve, hogy a Budapesti Izraelita Hitközség Alapítványi Fiúárvaháza.

A második világháború után főleg a különböző táborokból, gettókból és a csonka családokból odakerült elárvult gyerekek voltak ott. Kétszülős gyerek nem is volt gyakorlatilag, mert természetesen azokat nem is vették föl. Egyszülős gyerek volt elég sok. És hát teljesen szülők nélküli árva gyerek volt valószínűleg a legtöbb, nagyon sok ilyen gyerek volt.

Ez nem volt egy könnyű gyerekanyag. Itt a különböző szörnyű, traumatizáló élmények miatt a gyerekek nem voltak nagyon könnyen nevelhetők. És volt egy nagyon nehéz helyzet politikailag is. Az iskolák államosítása után, és az egyre erősödő hatalomátvétel miatt az egyházi, vallásos nevelés gyakorlatilag csak a négy fal között történhetett. De az iskolában ugye teljesen mást tanultunk. Az árvaházban volt egy szép templom, amit ott építettek külön, részben az ott lakó gyerekek, részben a környékről bejáró zsidók részére. Ez működött is, természetesen – bár nem sok sikerrel – hittanórákat is tartottak. A templom abban is a ritkák közé számított, hogy volt egy gyermekkórusa, egy nagy orgona, aminek volt egy ragyogó, csodálatos, nem zsidó karnagya és orgonistája, — Lisznyay Szabó Gábor, aki egyházi zeneszerzéssel is foglalkozott, és ott is lakott. Az árvaházban kaptak egy szobát a feleségével és a két gyerekével. Meg még egy nagypapa is tartozott hozzájuk. Azt olyan titokzatosan néztük, hogy mit keres itt egy nagyszakállú nagypapa, akiről azt mondták, hogy ott bujkál, mert a kommunisták valamiért keresik, de ez nem volt igaz. Most az árvaházi találkozón beszéltem a Lisznyay lányával, és azt mondta, hogy „á nem, ez nem volt igaz, velünk lakott a nagypapa”. És ott laktak a házban egészen addig, amíg az árvaház ott, területileg meg nem szűnt.

A gyerekekre visszatérve, és nagyon kiemelve, hogy milyen áldozatos és nehéz munka volt a mi nevelésünk és gondozásunk. Még az anyagi része kevésbé, mert a Joint, az amerikai segélyszervezet igazán mindennel ellátott bennünket. Konzervektől cipőig, a hoki korcsolyáig mindenfélével. Kaptunk amerikai, igazi báránybéléses dzsekiket, meg jó cipőket, meg mindent. És hát az utcán kaptuk a megjegyzéseket abban a nyomorban, a háború utáni ötvenes években: „Á itt mennek a zsidó kölykök, de jól megy nekik, nézzétek”. Szóval ezt is megkaptuk. Még. Ráadásul.

De hát nagyon jól tartottak bennünket, természetesen az akkori időkhöz képest. Mondjuk, amit meg kellett venni a napi ellátáshoz pl. a kóser húsellátás, biztos nehézségekbe ütközött. De azért kaptunk. Néha libát is, bár mi ott röhögve megállapítottuk: „ezeknek a libáknak úgy látszik, csak szárnya van, meg lába, meg nyaka”. De azért örültünk neki, hogy van.

A gyerekek közül, ahogy mondtam, sokan szörnyű élményekkel jöttek oda. Volt például a rendszeresen, vagy állandóan bepisilő gyerekeknek külön hálósoba, amit ugye gyerek nyelven „a hugyosok hálója” néven emlegettek a többiek, gonoszul. Őket éjszaka az ügyeletes tanár fölkeltette és kizavarta pisilni. És ez is ugye, nyilván a lelki sérüléseknek a megnyilvánulása volt.

A tanárokról, a nevelőkről, és a minket kiszolgáló személyzetről is a legnagyobb hálával és szeretettel tudok csak megemlékezni. Annak ellenére, hogy volt egy-kettő közülük, aki hát időnként el is tángált bennünket, megpofozott. Volt, aki eléggé rendszeresen verte a gyerekeket. De ehhez hozzá kell tennem két dolgot. Először is abban az időben a nevelőknek tanító végzettségük volt általában. A tanítóképzőben, meg ilyen helyeken tanuló tanároknál később a testi fenytés, egy-két apai pofon nem volt ritkaság, és nem volt tiltva, nem volt ez egy különleges dolog. Nem úgy, mint ma. Hogy aztán ezeket az árva, meg egyébként is szerencsétlen gyerekeket mennyire volt szép dolog megverni...? Mert azért egy-egy pofonnál aztán néha ez túl is ment. De hozzáteszem, hogy a legverekedősebb tanár a → Don-kanyarból jött haza. Szörnyű dolgokon ment keresztül, mind a három fiútestvére meghalt a háborúban. És egy lelkileg is megkérgesedett és megkeseredett ember volt. Kicsi kis szobája volt, ahol lakott, két gyerek hálósoba között. És hát a gyerekhálósobákban este a villanyoltás után nem volt csönd és takarodó. Hanem párnacsaták és ordítások és verekedések és mesélés, film-mesélés, vicc-mesélés és minden volt. És hát akkor kijött a Tanár úr és következett a verés, csuklóztatás. A nevét nem szívesen mondom, mert ... Már elhangzott egy párszor az ő neve, és él a lánya, aki azt mondta, hogy el akar jönni az árvaházi találkozóra, mert akarja hallani, hogy mit beszélnek az apjáról. De nem jött el szegény. Nem mert talán eljönni. Pedig én ott is elmondtam volna, ahogy ma is, és a találkozón is elmondtam, hogy ezt elfelejteni nem lehet, megbocsátani lehet. Volt másik is, aki ilyen verekedős volt. Akiről még azt is mondták – amit én nem láttam –, hogy egy gyereket mérgében

kilógatott az ablakon. Nem engedte el persze, de kilógatta az ablakon, amikor már nagyon nem bírta vele.

Nevelőnők is voltak, akik a kisebb gyerekcsoportoknál dolgoztak pl. a szegény, drága → Panni néni. A Panni néninek egy auschwitzzi tetoválás volt a karján... A saját gyerekéről, én azt hittem sokáig, hogy meghalt, de aztán kiderült, hogy a férje halt meg. A gyereke pedig nem jött haza a háború után, hanem rögtön kiment Amerikába. Ő úgy került egyáltalán Magyarországra a háború után, hogy az Ipoly-ságról, Dél-Szlovákiából kitelepítettek egy csomó magyart az ún. → szlovák-magyar lakosságcsere keretében. Azok után, hogy Ipolyságról elvitték a → deportálásba, ahonnan egyedül jött haza. Engem nagyon szeretett, talán emlékeztettem a fiára. Nem tudom. Neki is volt egy szép kis szobája... Akkor is, gyerekként is olyan megható volt, egy-két régi bútor, amit a családi bútorokból el tudott hozni, azzal volt berendezve. Könyveket adott nekem, akkor divatos könyveket, hogy olvassak. És hát nagyon szerettem őt. A tanárokról ennyit akartam mondani.

Azért ez a gyerektársaság nagyon vegyes volt. A gyerekek között, mondhatom ma már, mert tudom, hogy bűnöző hajlamú, később bűnözővé vált gyerekek is voltak. Voltak olyanok, akiknek a szülei mellette haltak meg, vagy Auschwitzban, vagy bombatámadásnál... Szóval egészen szörnyű sorsok voltak. Úgyhogy ezt kellett valahogyan a tanároknak kezelni. Súlyosbítva azzal, amit már említettem, hogy egy hármass nevelés volt: mást hallottunk az iskolában, mást hallottunk az árvaházban, és megint mást a hétvégi „családlátogatásokon”. A gyerekek közül sok, magamat is beleértve, akiknek úgy nyiladozott az értelmük, úgy voltunk vele, hogy mikor meséltek nekünk a hittanórákon Istenről, meg erről, meg arról, hogy Isten, Isten. Hol volt az Isten, amikor az anyámat, meg az apámat megölték? Meg engem 3,5 évesen vagonba gyömöszöltek? Ez egy primitív dolog vagy szemlélet, de azóta is így gondolom. Most egy-két éve hallottam egyetlen „magyarázatot”, amit most ide beszúrok, mert máshová talán már nem lesz alkalom. Azt mondta valaki, hogy azért kellett a zsidóknak ezt az óriási áldozatot hozni, hogy legyen újra Izrael, saját országuk. Ez volt az ára. S ha ebbe belegondol az ember, ebben van valami bölcs belenyugvás. Nincs, persze semmi oksági összefüggés, de úgy madártávlatból, az úrból szemlélve a Föld történetét, és a zsidóság történetét... Lehet, hogy ez volt az ára. Mindenesetre megfizettük, és az árvaházban 1948-ban kitörő örömmel fogadtuk a hírt Izrael állam megalakításáról.

Hogy folytassam az árvaházi történetet, a Fasornak az épületét az állam kiszemelte magának. Valószínűleg – konkrétumot nem tudok – tehettek egy „vissza-utasíthatatlan” ajánlatot a hitközségnek. Mert az épületre szükségük volt. Ez egy nagyon nagy épület volt, az egyik részében még ipari tanuló otthon is működött. Tehát akik ipari tanoncok voltak, a háború előtt is még, voltak olyan nagy, hozzánk képest felnőtt fiúk. Olyan 16-18 éves fiúk, akik ott laktak hátul, úgy is hívták, hogy a

Tanoncotthon, ez volt a neve. Meg ott volt hátul a betegszoba, nagyon öreg, aranyos ápoló néni, a beteg gyerekeket ott gondozták. És volt egy Gergely doktor bácsi, aki járt innen a Szent István körútról hetenként kétszer. Ő vizsgált bennünket, meg oltásokat beadott, meg mindenfélét. Szerette a gyerekeket.

Kb. 19.., húha mikor volt az, '53-ban talán. Én voltam ötödikes, mentem volna hatodikba, akkor kellett átadni az épületet. És a maradék gyerekeket, már akkor nem voltunk túl sokan, kiköltöztettek ► Óbudára, a Zichy utcába, ahol volt egy régi zsidó iskola a ma is meglévő, majdnem 200 éves zsinagógától talán száz méterre. Abba az épületbe helyeztek el bennünket. Én akkor mentem hatodikba. Ott folytattuk az iskolát, az óbudai különböző iskolákban.

A templomkertbe jártunk át focizni. A templom eléggé le volt pusztulva. Találót szerencsére nem kapott, de a felújítás teljes hiánya miatt lepusztult. Meg hát a háború alatt fene tudja, mi mindenre használták, mert ott a katonaság nem válogatott. Ha úgy alakult, bekötötték a lovakat, vagy akármit, ami történt. Mi történt velem, nem tudjuk. De oda jártunk focizni. Jól éreztük magunkat Óbudán. Én ott végeztem el a nyolcadik osztályt, a Kórház utcában.

Hogy az árvaház mit nyújtott nekünk, azt nagyjából talán elmondtam. De jellemző a gondosságra, meg a gondoskodásra, hogy volt természetesen egy nagy ruharaktár. És két néni ott varrta, javította a lenyúzott, lestrapált gyerekruhákat, az ágyneműt, mindent. Fehérnemű csere – ha jól emlékszem – egyszer egy héten volt, nem vitték túlzásba. Akkor ott mindenkinek dobtak egy-egy gatyát, meg az inget, aztán mindenki cseréljen magának, kisebbet, nagyobbát, amilyet akart. Lent volt, az alagsorban egy nagy zuhanyozó. Nem túl gyakran, hetenként egyszer, vagy kétszer lehetett használni, amikor volt melegvíz. Használni lehetett mindig, de melegvíz az csak talán egyszer volt egy héten. Az alagsorban még egy szuszterműhely is volt. Egy öreg szuszter bácsi kalapált ott, és javította a szétfocizott cipőinket.

Volt egy nagy-nagy áldása az árvaháznak, Tahiban volt egy nyaralónk, a hitközségé volt persze. Valami régi kúria lehetett, nekünk ez olyan nagynak tűnt. Egy hatalmas kert is volt, sok diófa. Diósnak hívtuk, mert szinte csak diófa volt benne. És egy hatalmas nagy ház, emeletes ágyakkal. Minden nyáron, valószínűleg 4-5 turnusban vitték ki a gyerekeket. S jártunk le, a Dunára fürödni, egy pár száz méterre volt a part, ahol még háborús ágyúlövedékek is voltak a vízben, már kilőtt lövedék hüvelyek. És jöttek a nagy dunai, régi szárnykerekű hajók, nagy hullámverés volt. Nagyon élveztük a dolgot. A környékbeli parasztoktól vettek finom, friss tejet, vaját, zöldséget, gyümölcsöt, mindent. Szóval ott jól elláttak, meghizlaltak bennünket, és nagyon, nagyon jó volt.

1948-ban nekem még az a nagy szerencse is megadatott, hogy Panni néni vezetésével talán kb. húsz gyerek elmehetett az Adriára 2 hétre nyaralni. Egy valamilyen csereüdülés keretében. Van egy fényképem is róla.

*Árvaházi gyerekek adriai nyaraláson Ungár Gyuláné Panni nénivel, 1948
Ungár Gyuláné (Panni néni), Bolgár Margit
Hátsó sor: Blum Tamás, Svéd Mihály, Rozenstock Gábor,
Gelb Róbert, (?), Lóvy F., Keller Gábor, Fischer L.
Első sor: Darvas Gábor, Blumenthal (?), Grád Rudolf, Beck Sándor,
Beck László, Lantos (?), Fischer Róbert, Bársony Zoltán*

Volt persze nagyon sok támogatója is az árvaháznak azon kívül, hogy a Joint, meg a zsidó családok támogatták. Akkor még a háború után volt egy módosabb polgári réteg, kisüzemtulajdonosok, üzlettulajdonosok, mindenféle jobbmódú polgárok, ügyvédek, akik amit csak tudtak, segítettek az árvaháznak. Míg el nem vették az üzemet, meg nem államosították, meg lehetetlenné nem tették őket. Azután később már teljesen – úgy tudom – csak amerikai támogatás volt, és valamennyi állami támogatást is kapott az árvaház normatív alapon. Gyakran jöttemek a – mi úgy hívtuk magunk között, hogy – „jó bácsik, meg jó nénik”, és voltak jótékonyági rendezvények is a mi „fellépésünkkel”. Gyerekeket el is vittek vendégségbe, vagy örökbe fogadtak ezek a jobbmódú, gyerektelen, vagy egygyerekes családok, hogy legyen náluk egy-két-három gyerek. Olyanokat is fogadtak örökbe, akiknek nem

volt családi háttere, tehát akiket nem tartott vissza semmi. És akkor azokat elvitték, egy párat, nem túl sokat.

Nagy élmény volt, amit szintén ott éltem meg, Izrael megalakulása, amiről az előbb éppen beszéltem is. 1948-ban, lent voltunk az ebédlőben, vagy a kultúrteremben, és emlékszem rá, hogy bejelentették: Óriási bejelentés következik: „megalakult Izrael Állama.” Olyan ordítás tört ki, olyan örömujjongás... Nagyon megható és érdekes volt, mai napig is emlékszem rá. Egy pár évvel ezelőtt, amikor Izraelben voltam egy csoporttal abban a teremben, ahol kihirdették Izrael megalakulását – → Ben Gurion és még néhányan –, abban a teremben ültünk. És én ezt elmeséltem, hogy 1948-ban mit éltem meg. Úgy néztek rám, mintha valami szellemjárás lenne, mert én voltam a legöregebb a csoportban. Hát ezért mondtam az előbb, hogy ha nem is mindenért, de sok mindenért a zsidóságnak egy elégtétel lehet. Hogy van Izrael, egy erős, modern állam.

Később, amikor az árvaház megszűnt és a templomot és az orgonát is lebontották, létesült a helyén egy ún. „finommechanikai laboratórium” – talán ilyesmi volt kiírva –, de később kiderült, hogy ez valami honvédségi kutatóhely volt. Akkor teljesen átépítették az épületeket belül, de kívül megmaradt a régi formájában. És az épület fenn is állt sokáig. Nem tudom pontosan megmondani, kb. 10 évvel ezelőtt bontották le, talán, mert már eléggé el volt használódva az épület, vagy kellett az értékes telek. Az előző árvaházi világtalálkozón, ami volt 1995-ben, azt hiszem, akkor egy emléktáblát avattunk ott az épület falán. És egy pár évvel ezelőtt, amikor arra jártam – mint mindig – a szemem sarkából megnéztem az árvaházat. Jobban odanézek, és nem látom! Nézd, hol van? Lehet ez? Nincs! Hát nincs! Lebontották az árvaházat, mert eladták az épületet. [Az épületet 2008-ban bontották le.] Jöttem haza, és mondom a bátyámnak, hogy „te, az árvaház nincs, lebontották”. Azt mondja, „nem létezik, nem létezik”. És elment, hogy ő is meggyőződjön róla, és bement a területre, ott volt egy őr. Kiderült, hogy egy ideiglenes parkoló van a helyén. Volt egy nagy kupac építőanyag ott letéve, ami maradt az árvaházból. A bátyámon kitört egy sírás, az őr ment oda, vigasztalta. Elmondta a bátyám, hogy ő éveken itt nevelkedett, és az öccse is, és mi volt itt, és hogy volt, mint volt. Az őr adott neki két darab padlócsempét abból, amit ott a bontó emberek közül valaki félretett magának. Egy különleges minőségű, két centi vastag, fagyálló metlachi, amilyen ma már nem létezik. És abból kapott két darabot, az egyik nálam van, meg is tudom mutatni, ha akarják. Ez az emlékem, egy darab az árvaházból. Ma is meghat.”

Az árvaházi padlócsempékből Gábor is szeretett volna kapni (10-20 darabot kért, hogy a barátainak is adhasson belőle), de az őr neki már nem adott, mivel azt a főnök tette el magának. Gábor bátyja azt is kinyomozta, hogy melyik cég végezte a bontást, ahol megtudta, hogy a márvány emléktáblát leadták a VI. kerületi önkormányzatnál. Onnan megszerezte, és a Zsidó Múzeumnak adta át.

Beszéljen még az óvodáról!

Az első napon, amikor bekerültünk az árvaházba a testvéremmel, akkor ő került a nagyokhoz, én pedig bekerültem az óvodai csoportba, ahol → Frank Ibi néni volt az óvónő. Az első napon tévedésből egy másik gyerek helyett engem elfenekelt. Ezt nagyon rossz néven vettem, és haza akartam menni. De hát aztán megbocsátottam neki, és nagyon szerettem. Még sokáig találkoztam vele, már nagyobb, felnőtt koromban is.

A kívülről érkezett tanárokról.

Keresztények voltak. Amikor az államosítás megtörtént, akkor a környező iskolákból odakevertek tanárokat. De nem sokáig működött az árvaházi iskola. Még harmadik osztály is volt, a bátyám oda járt. De én már nem kerültem harmadikba, másodikban ott végeztem, és aztán mentünk a Rottenbiller utcai iskolába. Direkt nem is akarták, hogy ez a nevelés fennmaradjon. Lehetett hittanórákat külön tartani, délután.

A Wolf tanár úr sem volt zsidó?

A Wolf, de. Az árvaházi törzs-nevelőkhöz tartozott, mint → Schwartz Tibor, → Wolf Imre, → Galla Miklós, → Ungár Gyuláné stb. ...

Valamit még kell mondanom az izraeli → alijáról. Amit szervezni kezdtek a háború után, Izrael megalakulása, '48 után. Szerveztek kivándorló csoportokat Izraelbe. Az árvaházban is természetesen, az árvagyerekeket, vagy félárva gyerekeket, akiket a család engedett. Jól felszerelték, mindenféle amerikai felszerelésekkel a bakancstól a hátizsákig, mindent a legjobb minőségben. Felszerelték őket és valami trükkös módon, Csehszlovákián keresztül tudtak valahogy elmenni. „Kirándulni mennek Csehszlovákiába”, valahogy így intézték, én úgy tudom, és így mentek el. Persze a bátyám meg én is szóba kerültünk. Már nem emlékszem, hogy hogy. És akkor mi elmondtuk a gyámunknak [Darvas Béla], aki az apánknak az egyik testvére volt a sok közül. Ő volt a hivatalos gyámunk. Őt megkérdezték talán az árvaházban, hogy enged-e bennünket. Hogy volt, mint volt, nem tudom. De azt mondta, „szó sem lehet róla, ti csak maradjatok itthon, nem tudjuk ott mibe mentek bele, hogy van ott, mint van, már szenvedtetek eleget, ne menjetek sehova”. Úgyhogy aztán itthon maradtunk. És ezzel a csoporttal ment ki egy → Kaldizsár nevű tanár, a másik neve most nem jut eszembe. Kaldizsár volt a kivándorló, alijázó csoportnak a vezetője. És mentek azt hiszem a lányárvaházból is. Volt egy

párhuzamos árvaház, a lányárvaház a ► Délibáb utcában. Ott van az épület, ma is megvan. Egy szálloda van az épületben, ott a jugoszláv követségtől egy kicsit az Ajtósi Dürer sor felé. A Délibáb utca sarkán van pontosan, az volt a lányárvaház. Sok közös rendezvény nem volt, mert akkor nagyon szeparáltak minket egymástól, de voltak ugye vegyes testvérpárok. A lány itt volt, a fiú ott volt. És akkor azokat valahogy muszáj volt időnként összehozni.

Volt a nevelők között egy egykori nyomozó tiszt is, a Galla tanár úr. Ő nagyon érdekes volt számunkra. Leszerelt a rendőrségtől, mert nagyon utálta, ami ott folyt, a háború után politikával erősen átítatva. Leszerelt és eljött az árvaházba nevelőnek. Az egész árvaháznak és az iskolának közös igazgatói voltak. Dr. → Lederer Mór volt a háború után az első igazgató. Utána jött dr. → Dér István főrabbi, igazgató. És azt hiszem, utána jött → Szántó Tivadar tanár a Zsidó Gimnáziumból, ha jól emlékszem, de lehet, hogy közben is volt még valaki.

Volt egyszer egy jó kis politikai botrány is, mert az egyik tanár – → Braun Tamás – írt egy átíratot *Az ember tragédiájának* a mintájára. Politikai figurák voltak benne, Hitler, Göbbels, meg mindenfélék, és azt előadatták a gyerekekkel. Ezt valahogy a → Pártbizottság meghallotta, és kijöttek ellenőrizni, hogy mit csinálnak ezek a zsidók itten. De aztán rájöttek, hogy ez csak egy olyan pamflet volt, egy hülyeség.

*Kosztümös fénykép Az ember tragédiája átíratának szereplőiről
Állnak: Kertész István, Beck Miki, nem ismert, nem ismert, Braun Tanár úr,
Rosti Iván, Darvas Dani, Bársony Zoli, Bokor
Ülnek: Markovits, egy lány a Délibáb utcai árvaházból*

Zenetanár is járt például az árvaházba, én reménytelenül tanultam hegedülni a → Gyenes bácsinál, akit csak Ingyenesnek hívtunk. Erre is odafigyeltek. Az énekkarba is benne voltam, a Lisznyai Szabó Gábor által vezetett gyerekkórus a templomban működött, fönt az orgona mellett. Tátott szájjal néztük, hogy hogy orgonál a Lisznyay tanár úr a lábával is, „kézzel-lábbal”. Azután, mikor az árvaházat elvették, eladták, akkor ő lett a Dohány templomnak az orgonistája. Tőle pedig átvette a lánya. A lánya is a Dohány templom orgonistája volt sokáig, most már azt hiszem, nyugdíjban van. Azt nem tudom mondtam-e, hogy egyszer hallottam véletlenül, hogy Veresegyházon a zeneiskola a Lisznyay Szabó Gáborról van elnevezve. Veresegyház mellett van nekem egy kis kertem. Ők odavalósiak, a Lisznyay család. Lisznyay egyházi zenét is szerzett, meg kitűnő orgonista is volt és zenetanár. Mindenfélével foglalkozott, ami zene. És mi nagyon imádtuk, mert elég szabad szájú volt, néha trágárságokat is eleresztett, amikor egy kicsit ivott, mert szerette a jó bort. Jókat röhögtünk, mikor mondott valami cifrát. Egyszer bementem a veresegyházi zeneiskolába. Van ott egy kis domborműve, kis szobor féle az előcsarnokban. Jött arra az igazgatónő, „tetszik keresni valakit”? Mondtam, hogy nem keresek senkit, csak jöttem megnézni a Lisznyay tanár úrnak az emlékművét. Azt kérdezte „honnan ismerem”? És elmondtam neki, hogy honnan ismerem: a Fasori árvaházból, ahol az énekkarában énekeltem, és nagyon szerettük a Lisznyay tanár urat. „Jaj, tényleg, tessék bejönni” – és nézett rám, hogy ilyenek élnek még?

Miket énekeltek?

Hát egyházi, a liturgiához tartozó énekeket, nem emlékszem már rájuk. → „Moajszur lösuvószi”. Csak úgy fonetikusan megtanultuk a szövegeket. Az adott ünnepnek a zenéjére, gyerekeknek előadható énekeket. Hát a Lisznyay úgy ismerte a liturgiát, hogy sokkal jobban, mint ott akárki más, a rabbi, vagy a kántor, keresztény létére a zsidó liturgiát. Hát énekelünk. Sőt aztán még máshol is énekelünk, mert híre ment, hogy ott jó hangú gyerekek vannak. A Fasorban ugyanezen az oldalon, majdnem az Árvaház mellett volt a híres gimnázium, a „Nobel-díjas képző”, az evangélikus gimnázium. [Ma Budapesti Evangélikus Gimnázium. Városligeti fasor 17 – 21.] Feljebb, ahogy megyünk a Liget felé volt a Gorkij Könyvtár. Ott most nem tudom, mi van, valami idegennyelvű iskola, vagy nem tudom mi. Annak is volt egy énekkara, és oda beinvitáltak egy csomó gyereket az árvaházból. Jártunk oda is a bátyámmal együtt. Ott finom párizsis zsömlét adtak honoráriumként. Meg jártunk ki a Műjégpályára, mert az nagyon közel volt. Jellemző arra az időszakra, hogy Karácsony este is nyitva tartott a Műjégpálya, minden este. Olyan nincs, hogy Karácsony, mi az, hogy Karácsony. Nyitva volt minden. Ez az ötvenes években volt. És mentünk ki a haverjaimmal, és a jegyszedő nő odasuttog: „nem szégyellitek magatokat? Karácsony este van. Miért nem maradtatok otthon?” Az egyik gyerek megszólal. „Hát, néni, mi mást vallást űzünk, nekünk szabad.” „Menjetek a fenébe!”

Beengedett minket, körülbelül tízen korcsolyáztunk ott a Műjégpályán. A színházak is játszottak, mozi, minden nyitva volt karácsonyeste. Karácsonyi áhítat. Volt, aki titokban megtartotta, meg elment az éjféli misére, ha akkor volt egyáltalán. Azt sem tudom, hogy volt-e.

És abból nem volt probléma, hogy ebben a másik iskolában zsidó énekeket énekeltek? Mert ez az ötvenes években volt.

Nem volt. Nem énekeltünk zsidó énekeket, csak a templomban. Hát a Gorkij Könyvtárban szovjet indulókat énekeltünk.

Azokat is megtanította a Lisznyay?

Nem. Nem, azt ott tanították meg. A Lisznyaynak ehhez semmi köze nem volt. A Lisznyay az a templomi orgonista volt, és az énekkart vezette. És a közelben lévő Gorkij Könyvtárban, valószínűleg az iskolából tudhatták, hogy vannak gyerekek, akik énekelnek. Meghívták a Gorkij Könyvtár énekkarába a jól éneklő gyerekeket. Így kerültünk oda. Ott már szovjet indulókat énekeltünk és népdalokat. Hát így ment minden. Más az iskolában, más otthon, más az árvaházban.

És ez hogy hatott a gyerekekre?

Hát gondolhatja, zavarosan. Úgy hatott, hogy én, máig is szégyellem, de nem tudtam tisztességesen héberül megtanulni olvasni. Mert én úgy voltam vele, hogy ez nekem idegen, mi közöm nekem ehhez? És különben is, én már ezért megszenvedtem, hagyjanak engem békén, ez engem nem érdekel. Egy hülye, gyerekes szemlélet, mert az, hogy milyen történelem áll ezek mögött a betűk mögött, és mi van mögötte, nem értettük. És egyáltalán nem tudtak, meg nem is mertek talán minket olyan zsidó szellemben nevelni, ahogy kellett volna az elvárások szerint. Nyilván ugye a hitközség, meg a → Joint, meg a zsidó szervezetek, a külföldi szervezetek elvárásai szerint. Mert ez a kettős nevelés a gyerekeket is skizofrénné tette. Mit tanulok én itt? És minek ez nekem? És hogy van ez? A zsidó történelem? Miért olyan is van? Szóval nem, ezt nem lehetett elmagyarázni számunkra. Pedig remek volt a → Hochberger rabbi, akit nagyon szerettem. Egy nagyon kedves, értelmes, melegszívű ember volt, és szelíd. És próbált belénk valamit plántálni a zsidóságból. És hát volt, akibe sikerült, volt, akibe nem. Voltak nagyon vallásos családból származó gyerekek is. Volt egy-két olyan zseniális gyerek, hogy igazán nagy reményekkel... Hát aztán '56-ban rengetegen elmentek, rengetegen.

Közülük nem él már senki? Vagy nem is folytatódott a kapcsolat?

Hát azt nem tudom. Az → árvaházi találkozón voltak, akik külföldről, Izraelből hazajöttek, Svájcból, innen-onnan. De az, aki nekem nagyon jó barátom volt, Friedmann Zoli, hát Ő egy zseni volt. Mondjuk ő unatkozott az iskolában, mert már mindent tudott, amit ott elmondott a tanár. És zenét szerzett, és mit tudom én, fejben sakkozott, meg ilyenek. Szóval tényleg egy zseni. Volt egy javítóintézet is megjárta kis csibész, aki úgy kezdte, hogy benyúlt a mozipénztárba az ablakon,

és kilopott egy tömb jegyet, és elszaladt vele, és eladta a mozi előtt. Akiből aztán biztos, hogy bűnöző lett. Ilyen is volt. Meg volt egy kifejezetten gonosz óbudai kölyök. Hogy mikén ment keresztül, azt nem tudom. Láta, hogy én a többiekkel is nagyon jóban vagyok, meg hogy nagyon figyelnek arra, hogy én mit mondok, csinálok. Nem tudom miért, de mindegy, így alakult. Ezt nem tudta elviselni. És akkor, ahogy gyerek-nyelven mondják, kihívott egy bunyóra, és jól megvert. De hogy miért? Csak ezért, mert bántotta a hiúságát, hogy énám figyelnek, őrá meg nem. Hogy onnantól figyeljenek rá, hát jól megvert.

És hogy reagáltak a nevelők erre?

Hát ha egyáltalán ott voltak, akkor igen. De hát mindegyik örült, hogy félrevonult, amikor már lejárt a szolgálata, bement a szobájába. Elég nyomorúságos körülmények voltak ott Óbudán, mert az egész épület, a volt zsidó iskola, nem erre való volt. Az egyik folyosóból lekerítették egy zuhanyozót, a konyha az udvar végében volt, az ebédlőbe az udvaron keresztül kellett behozni az ételt, szóval az egész szét volt esve. És ott még laktak is, egy pár család a házban a felsőbb emeleten, mikor már mi is ott laktunk, a gyerekek. Szóval ez az elhelyezés egy kényszer megoldás volt. Aztán, mikor már onnan is kifogytak a gyerekek, akkor a József körúton, a Rabbiképzőnek a kollégiumát kinevezték „árvaházzá”. Mert akkor már árvagyerek nem volt igazán, legfeljebb ilyen válási árvák. És akkor azokat ott helyezték el, és az volt az árvaház, amíg még működött.

'54 után?

Hát az mikor volt? Persze, biztos, hogy '54 után. Én '55-ig Óbudán voltam, a Zichy utcában. Ezt a '60-as években valamikor megszüntették, mert lebontották azt a részt. Az iskolát is lebontották, a Kórház utcai iskolát, meg a Zichy utcában is lebontották az árvaházat. Egész házsört, nem csak ezt. És akkor kerültek a Rabbiképzőnek a kollégiumába egy páran, akik voltak, főleg vidéki gyerekek.”

Egy nap az árvaházban: a reggeli ébresztő után gyors cicamosdás, öltözés, sorakozó, megnézték a gyerekek fülét és kezét, reggeli, iskola. A Zichy utcában, mivel közel volt a katolikus templom, a hat órai harangszóra ébredtek. Ott az esti levetkőzésnél egyszerre tudták levenni a trikót-inget-pulóvert, sőt esetenként a nagykabátot is. Reggel ugyanezt egyszerre fel is tudták venni, hogy a sorakozóra készen legyenek. Az árvaházi mindennapokból Gábor sok minden mellett az asztali áldásra is emlékszik még, kérésre el is mondja. A vidéki és városi gyerekek között voltak különbségek, a vidéki gyerekek néha finom, vidéki ételcsomagot kaptak a rokonoktól. Az árvaház iskolájába a környékről is jártak zsidó gyerekek, akik időnként (tréfli) szendvicsekkel érkeztek. Volt, hogy Gábor is kapott belőle.

1954-ben a Kórház utcai iskolában egy tanár (Tormási) átírta a *Pál utcai fiúkat*, amit sok helyen eljátszottak a gyerekek. Gábor Geréb szerepét kapta, egy másik

árvaházi fiú, Szilágyi Zoli is „ellenszenves” szereplőt játszott, Cselét, míg a „rokon-szenves” szerepeket az iskola nem árvaházi növendékei kapták.

Gábor bátyját Dánielnek hívták, neki még volt → bar micvója az árvaházban, Gábornak nem volt, ezt ő nem akarta. A két fiú gyámja, egyik apai nagybátyjuk, Darvas Béla '19-es kommunista volt. Apjának másik testvére, Darvas Lajos és fele-sége viszont tartotta a szombatot. Gábor ezt személyesen is megtapasztalta, amikor hétvégéken „hazamehetett” hozzájuk az árvaházból. Gábor számára furcsának tűnt ez. A két család tagjai maguk is különböző beállítottságúak voltak.

1955-ben, a 8. osztály elvégzése után → Szántó Tivadar, az akkori árvaházi igazgató eltanácsolta attól, hogy a Zsidó Gimnáziumban folytassa a tanulást, amit Gábor nem igazán bánt, mivel technikumba akart menni. Úgy véli, leginkább azért taná-csolta el, mert hittanórákon nem volt elég aktív. A technikum után Műegyetemet végzett, de mai fejjel a műszaki, mérnöki pályát tévedésnek tartja. Úgy gondolja, inkább humán területre kellett volna mennie.

Gábor, akinek felesége katolikus volt, két lányát vallásosnak ugyan nem nevelte, de „zsidó tudatúnak” igen. Gábor „erősen zsidó tudatú és magyar tudatú” embernek határozza meg magát, aki zsidó származására büszke.